

Marta Ordon
Lublin

Międzynarodowa Konferencja: *Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*

W dniach 2-4 września 2002 r. w Warszawie w Sali Kolumnowej Sejmu RP odbyła się Międzynarodowa Konferencja nt. „*Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*”, zorganizowana przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Warszawa), Stiftung Gesellschaft für Rechtspolitik (Trier) i Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Konferencję otworzyli Ks. prof. dr Roman Bartnicki, Rektor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, i Otto Theisen (Trier), były Minister RFN, który witając zebranych i wprowadzając w tematykę obrad, nawiązał do filozoficznych podstaw integracji europejskiej i postaci Konrada Adenauera i Roberta Schumana.

Następnie słowa pozdrowienia skierował do uczestników Kardynał Józef Glemp, Prymas Polski, w których – wyrażając uznanie dla podjętego tematu – stwierdził, że wiara nie jest tylko sprawą prywatną, powinna więc ujawniać się publicznie. Objęta systemem religii i zorganizowana w kościoły jest zjawiskiem społecznym i musi być rozważana przez ustawodawcę także w aspekcie wolności. Wolność religijna, powtórzył za Kardynałem Prymasem Wyszyńskim, jest pierwszą z wolności obywatelskich i sprawdzianem funkcjonowania innych wolności.

Słowo wstępne wygłosił abp prof. dr Józef Życiński, Wielki Kanclerz KUL. Zauważył on, że bolesne doświadczenia XX wieku przypominają, iż władza publiczna nie jest absolutna, że istnieje elementarny świat ludzkich wartości, których nie wolno zakwestionować w żadnym systemie prawa. Nie sposób też ignorować, zdaniem mówcy, roli wartości ewangelicznych w rozwoju naszego kontynentu. Próba cenzurowania dziejów Europy oznacza w istocie amputację istotnych składników naszej kultury. Fundamentu jedności europejskiej trzeba szukać w duchowej wspólnotcie zakorzenionej w wartościach ukazywanych w ewangelii. Stąd abp Życiński wyprowadził potrzebę umieszczenia w Konstytucji Europejskiej *Invocatio Dei*. Skrytykował też niedawny apel Parlamentu Europejskiego sugerujący warunki dopuszczalności przerywania ciąży, porównując go do stosowanej w przeszłości przez partię komunistyczną praktyki narzucania reszcie społeczeństwa swoich rozwiązań.

Pierwszą sesję, którą prowadził prof. dr Francesco Margiotta Broglio, Przewodniczący Komisji ds. Wolności Religijnej w Rządzie Republiki Włoskiej, rozpoczął referat prof. dr Romana Herzoga, b. Prezydenta RFN pt. „*Kluczowe znaczenie wolności religii dla wolności konstytucyjnych państw UE*”. W swoim wystąpieniu Prelegent podkreślił, że wolność religijna to prawo zasadnicze, z którego korzystano najwcześniej. Dlatego nie jest najistotniejszą kwestia, czy w przyszłej Konstytucji Europejskiej znajdzie się zarówno w preambule jak i w treści wezwanie imienia Boga, ale najważniejsze jest zagwarantowanie wolności religijnej. Taki cel przyświecał twórcom Europejskiej Karty Praw Podstawowych, która, tak formułowana by stać się elementem przyszłej Konstytucji UE, stanowi swego rodzaju „europejski standard praw zasadniczych”, od którego żadne państwo nie będzie mogło być zbyt odległe. Zdaniem prof. Herzoga kwestie zagwarantowania wolności religijnej będą istotne w rozmowach akcesyjnych z niektórymi państwami, jednak Polski problem ten nie dotyczy.

Kolejny referat nt. „*Religia i wolność religijna w UE z punktu widzenia Stolicy Apostolskiej*” wygłosił bp dr Attilio Nicora, Wiceprzewodniczący Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej. Przedstawiając w nim stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec procesów integracyjnych oparł się na ponad 10 wystąpieniach papieża

Jana Pawła II, szczególnie na przemówieniu z 23 września 2000 r. skierowanym do uczestników konferencji przewodniczących parlamentów krajów członkowskich UE, przesłaniu z 20 czerwca 2002 r. do uczestników konferencji poświęconej Konstytucji Europejskiej, przemówieniu do członków Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej z 31 marca 2001 r. oraz przemówieniu do korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej z 10 stycznia 2002 r. We wszystkich tych wystąpieniach papież – doceniając zjednoczenie – zwraca uwagę, że w tym procesie nie można odcinać się od chrześcijańskich korzeni Europy. Podziela nadawanie świeckiego charakteru instytucjom UE, ale sprzeciwia się dążeniom do nadawania przeżyciom religijnym marginalnego charakteru.

Sesja popołudniowa, której przewodniczył Prof. dr Carl-Otto Lenz, Generalny adwokat Trybunału Europejskiego w Luksemburgu, rozpoczęła się od wystąpienia prof. dr hab. Marka Safjana, Prezesa Trybunału Konstytucyjnego RP. W referacie „*Wolność religijna w konstytucjach państw europejskich*” przedstawił różnorodność modeli konstytucyjnych dotyczących sytuacji związków wyznaniowych w państwach europejskich, poczynając od Francji (i drogi jaką przebyła od laickości agresywnej do pozytywnej), poprzez niemiecki model współdziałania i kooperacji, model włoski, austriacki, hiszpański, aż po model przyjęty w państwach postkomunistycznych (jednoznacznie laicki w Czechach i na Węgrzech).

Jako następny wystąpił prof. dr Josef Isensee (Uniwersytet w Bonn) i w swoim referacie: „*Caritas i Diakonia w Europie*” przedstawił relacje państwo - Kościół na gruncie działalności charytatywnej. Stwierdził w nim m. in., iż państwo mając obowiązek zapewnienia obywatelom świadczeń socjalnych czy zdrowotnych, zgodnie z zasadą subsydiarności wspiera tego rodzaju działania podejmowane przez podmioty niepaństwowe, w tym również związki wyznaniowe. Nie można przy tym twierdzić, iż przez to nabywa cech państwa wyznaniowego.

Drugiego dnia konferencji sesji przedpołudniowej przewodniczył prof. dr Jean-Paul Durand z Instytutu Katolickiego w Paryżu. Sesję rozpoczął referat prof. dr Michaela Brennera (Uniwersytet w Jenie) nt. „*Religia i edukacja w Europie Zachodniej*”. Niezależnie od modelu relacji państwo-Kościół, stwierdził Prelegent, każdy porządek

państwowy musi zajmować się także wychowaniem. Każdy pragnie wychowywać świadomych obywateli swojego państwa, którzy wezmą odpowiedzialność nie tylko za siebie, ale i za współobywateli. Zatem państwo jest zainteresowane przekazaniem obywatelom pewnego systemu wartości, stąd docenia działalność wspólnot wyznaniowych. W większości krajów względy te prowadzą do pokojowej i owocnej kooperacji. W wielu krajach europejskich nauczanie religii w szkołach publicznych jest obowiązkowe (Austria, Dania, Niemcy), w innych wykluczone (Francja), nie ma jednak w Europie Zachodniej państw, w których ktokolwiek byłby zmuszany do pobierania nauki określonej religii.

Temat edukacji kontynuował prof. dr Jiří R. Tretera (Uniwersytet Karola w Pradze) w referacie „*Religia i edukacja w Europie Środkowo-Wschodniej*”. Prelegent przedstawił w nim sytuację w krajach, które do przemian 1989 r. były oparte na zasadach leninizmu z zapisanym w konstytucjach rozdziałem Kościoła od państwa. Po 1989 r. sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Istnieje w nich obecnie swoboda nauczania religii, która powróciła do szkół jako przedmiot obowiązkowy (np. w Chorwacji), bądź fakultatywny (Czechy, Węgry). Ale są także w tej części Europy państwa, w których nauka religii nie jest prowadzona w szkołach publicznych (np. Ukraina).

Kolejny referat wygłosił bp prof. dr Peter Erdő, Rektor Uniwersytetu Péter Pázmány w Budapeszcie, nt. „*Wpływ prawa UE na prawo wewnętrzne Kościołów*”. Przedstawił w nim sposób, w jaki ustawodawstwo kościelne (ograniczył swoje wystąpienie do prawa kanonicznego) reaguje na prawo europejskie i jak Kościół otoczony przez prawo UE stara się realizować swoją misję. Wykazał, że Kościół katolicki reaguje poprzez zawieranie z państwami dwustronnych umów (konkordatów). Szczególną uwagę w swoim wystąpieniu zwrócił Prelegent na problemy, jakie rodzi prawo europejskie, np. dyrektywa Parlamentu Europejskiego dotycząca ochrony danych osobowych. Dalej problem zakazu dyskryminacji wprowadzony w Karcie Praw Podstawowych, a kwestia ograniczenia w obejmowaniu stanowisk kościelnych, np. ze względu na obywatelstwo, czy w końcu zastrzeżenie zapisane w statucie uniwersytetu katolickiego, by kadra była wyznania katolickiego w zestawieniu ze wspomnianym zakazem dyskryminacji.

Po przerwie sesję pod przewodnictwem dr Friedricha Vogela, b. Ministra RFN, otworzył referat prof. dr Gerharda Robbersa (Uniwersytet w Trewirze): „*Wolność religijna i jej zakres z uwzględnieniem ustawodawstwa i praktyki UE (także Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności)*”. W swoim referacie Prelegent nawiązując do przedstawionej już różnorodności systemów relacji państwo-Kościół przyjętych w krajach UE, stwierdził, że nie należy obawiać się tej różnorodności, ale raczej doceniać to zjawisko. Nie można jednego systemu stawiać za miarę dla innych narodów, nie można wprowadzać jednego modelu relacji. Różnorodność stanowi element tożsamości państw członkowskich. Ekonomiczne zjednoczenie Europy już się dokonało, teraz trzeba pracować nad jej politycznym zjednoczeniem, a przy nim nie można bagatelizować religii (o ile zostaną zachowane kompetencje państw wspólnoty). Nie należy obawiać się zsekularyzowania Europy, ale należy raczej mówić o neutralności religijnej i otwartości UE. Obecnie, stwierdził Prelegent, spór nie dotyczy zagwarantowania wolności religijnej w wymiarze indywidualnym. Problemem natomiast jest przyjęcie rozwiązań instytucjonalnych, a problem ten wynika z różnorodności tradycji poszczególnych krajów przyjmujących różne modele relacji państwa z Kościołem.

W dyskusji, jaka wywiązała się po zakończeniu tej części obrad, prof. dr Cezary Ritter zwrócił uwagę na bardzo wyraźne procesy laicyzacyjne, jakie można zauważyć w Niemczech, stąd nie zgodził się z optymizmem prof. Robbersa, który w swoim referacie stwierdził, że procesy te doszły do swego kresu i następuje powrót do wartości. Podobnie prof. dr Ryszard Sztuchmiller nie zgodził się z twierdzeniem o nieobecności tendencji laicyzacyjnych w państwach UE. Stwierdził, że w większości społeczeństw mamy do czynienia z „sekularyzacją postępującą”. Prof. dr Franciszek Adamski z kolei podkreślił konieczność odwołania się w Konstytucji Europejskiej do chrześcijańskich korzeni Europy, podobnego zdania był prof. dr Jerzy Buxakowski, który stwierdził: „jak odwołać się do wartości podstawowych bez odwołania do ewangelii”?

Kolejny w tej sesji referat wygłosił prof. dr hab. Cezary Mik (UKSW) nt. „*Czynniki etyczne i religijne w prawie UE*”. Prelegent podjął w nim próbę odpowiedzi na pytanie: czy i jak budować du-

chowy wymiar Europy oraz przedstawił religię i etykę jako przedmiot regulacji prawnych UE.

Drugi dzień obrad zakończył referat prof. dr hab. Mirosława Granata (KUL/UMCS) nt. „*Granice wolności religijnej w społeczeństwie pluralistycznym*”. Referat był próbą odpowiedzi na kluczowe pytanie – jaką koncepcję wolności religijnej przyjmuje się w UE i czy w ogóle można mówić o granicach wolności religijnej. Prelegent przedstawił funkcjonowanie granic wolności religijnej w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz przesłanki limitowania zakresu owej wolności w poszczególnych krajach UE. Stwierdził, że granice wolności religijnej w społeczeństwie pluralistycznym nie dają się ustalić w jakiś jeden arbitralny sposób. Decydujące znaczenie dla ustalenia praktycznych granic wolności religijnej ma analiza orzecznictwa Trybunału Praw Człowieka oraz analiza jurysdykcji konstytucyjnej. Kończąc zasygnalizował trudny problem wolności religijnej w kontekście sekt.

Ostatniego dnia obrad sesji przewodniczył Maciej Płażyński, Marszałek Sejmu RP III kadencji. Sesję rozpoczął referat: „*Religia i wolność religijna w kontekście debaty nad projektem Konstytucji UE*” wygłoszony przez prof. dr Rocco Buttiglione, Ministra ds. Integracji Europejskiej Rządu Republiki Włoskiej. Stwierdził w nim, że jasnym jest, iż instytucje europejskie chcą zachować laickość, problem leży jednak w braku jednoznaczności w rozumieniu laickości. Absurdem jednak byłoby w imię abstrakcyjnie pojętej demokracji i tolerancji rezygnować z określenia własnej tożsamości i odwołania do własnych korzeni. Stąd prof. Buttiglione jest zwolennikiem wyraźnego wskazania w Konstytucji UE chrześcijańskich fundamentów Europy. Jego zdaniem, najlepszym rozwiązaniem byłoby wskazanie ich jako źródeł naszej kultury.

Następnie referat wygłosił prof. dr Balázs Schanda (Uniwersytet Péter Pázmány w Budapeszcie) pt. „*Finansowanie Kościołów w Europie*”. Przedstawił w nim różne modele finansowania Kościołów w krajach UE, związane bezpośrednio z modelami relacji pomiędzy państwem a Kościołem w danym państwie. Trzy podstawowe modele finansowania jakie możemy wyróżnić to: 1) finansowanie ze środków państwowych, 2) model finansowania ze środków niez-

leżnych, np. fundacji, dochodów z nieruchomości, 3) finansowanie przez członków Kościoła poprzez dobrowolne datki.

Na zakończenie obrad „*Referat konkluzyjny: Religia i wolność religijna w prawie UE. Doświadczenia i perspektywy*” wygłosił ks. prof. dr hab. Józef Krukowski (KUL/UKSW). Stwierdził w nim, że jeśli Unia Europejska ma być nie tylko wspólnotą państw, ale nade wszystko wspólnotą narodów, nie może ignorować wartości religijnych. Stąd postulat Kościoła katolickiego by umieścić w Konstytucji Europejskiej bezpośrednio odwołanie do Boga.

Międzynarodową konferencję „*Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*” zamknął prof. dr hab. Zbigniew Cieślak, Prorektor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, który kończąc podziękował wszystkim uczestnikom za atmosferę wzajemnej życzliwości i wymianę myśli.